DISCIPLINA CA REPER ÎN REFORMA EDUCAȚIONALĂ A MARIEI TEREZA

Autor: Antonia Pup | 9 decembrie 2021

Înainte de a marca ireversibil legi și proiecte de reformă din domenii diverse, de la cel administrativ la cel educațional și de la cel cultural la cel social, iluminismul a pătruns în Europa Centrală prin opera unor filosofi precum Voltaire, Locke sau Jean Jacques-Rousseau, autorul *Contractului social*, lucrare pe care mulți o plasează la fundamentul societăților noastre moderne. Totuși, știut fiind faptul că, dacă oamenii politici ai secolului al XVIII-lea nu ar fi fost receptivi la cerințele, unele chiar revoluționare, ale cărturarilor, acest set de idei nu ar fi ajuns să fie parte a vieții noastre de zi cu zi, atunci când vorbim despre sistemele educaționale articulate în perioada ulterioară epocii luminilor, se cuvinte să o menționăm pe împărăteasa Maria Tereza. Ea este cea care și-a asumat rolul de portdrapel al educației obligatorii în Imperiul Habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin decretul *Ratio Educationis*, dar și a altor documente cu rol de lege, personalizate pentru regiuni diferite ale imperiului. În mod absolut, reforma educațională care a pornit de la Viena a ajuns și în teritoriul actualei noastre Românii; mai exact, în regiunea Banat și în cetatea Oradiei, cea din urmă fiind, pentru mulți ani, locul în care habsburgii au creat un inspectorat specializat în chestiuni educaționale, pentru a monitoriza implementarea la virgulă, aș putea spune, a celor decretate de Maria Tereza.

Contextul istoric al reformei

Un moment de criză în sistemul educațional al monarhiei habsburgice a fost determinat de dizolvarea ordinului iezuit în 1773, pilon fundamental pentru funcționarea acestui sistem. Ca obiectiv declarat, pe fundația școlilor lăsate de iezuiți, Viena a încercat să asigure educația primară pentru toți copiii cu vârste cuprinse între 7 și 13 ani, dar și noi instituții școlare pentru comunele lipsite de astfel de facilități. Deși centralizarea școlilor a fost prezentă pe parcursul acestei reforme, drept un instrument de menținere a puterii monarhului iluminat, reforma educațională nu a fost propusă printr-un singur act. Parțial din cauza instabilității politice de după 1794 și pe parcursul războaielor napoleoniene, reforma nu a fost una de lungă durată. Cu toate acestea, putem

recunoaște avantajele acestui proiect ambițios și progresist: s-au înființat noi școli în regiunile mai sărace, s-a mutat o nouă universitate la Buda, dar și bibliotecă impresionantă, s-a elaborat o procedură unitară de formare a profesorilor și s-a dezvoltat industria cărții.

După o serie de negocieri cu clerul, a fost adoptat unul dintre primele documente care reglementau situațiile școlilor din imperiu, propunându-se trei tipuri de școli cu funcții separate. Școlile elementare (Triviale) erau dedicate instruirii țăranilor, dezvoltând abilitățile de bază, în timp ce școlile superioare (Haupt) erau văzute drept o continuare a școlii elementare, mai puțin accesibile populației rurale și mai accesibile burghezilor. Școlile normale erau dedicate formării profesorilor din clasele sociale inferioare, oferind o formă de instruire primară. Școlarizarea obligatorie pentru țărani a făcut parte din politica socială a Mariei Tereza, cea care și-a bazat filosofia economică pe ideea că statul trebuie să sprijine țăranii emancipați, pentru că ei ar putea deveni producători eficienți și plătitori de impozite mai mari (Liebel-Weckowicz, Szabo, 1982: 303). Alte acte adiționale au fost semnate după acest moment important, precum *Schul-Ordnung fur die illyrische, nicht-unierte Trivialschulen in dem Temescher Banat* (1776) pentru regiunea Banat și *Ratio Educationis* (1777) pentru partea maghiară a Imperiului.

Centralizare și cenzură

Centralizare și disciplină – ambele sunt cuvinte cheie care definesc modul în care Imperiul și-a implementat politica educațională în timpul Mariei Tereza. Guvernul a creat noi pârghii pentru a se asigura de faptul că ceea ce se preda în fiecare clasă era în armonie cu viziunea arhitectului acestei reforme – Felbiger, numit de împărăteasa însăși. Un caz special a fost prezent în regiunea Banat. Aici, reforma a început în 1776, implementată fiind tot de Felbiger printr-un act numit *Schul-Ordnung*. Termene clare și măsuri radicale au fost exprimate ca ordine, mai degrabă decât sub forma unor recomandări, iar modelul administrativ promovat a fost extrem de centralizat. Profesorii nu-și puteau exercita meseria fără un certificat obținut de la comisia școlară a provinciei, iar orele de clasă erau ,,deranjate” de inspecții școlare anuale, organizate de oamenii fideli ai imperiului. Pentru prima dată prin părțile noastre s-a instituționalizat modelul meritocratic, deoarece doar cei mai buni studenți puteau ajunge profesori, iar atunci când obțineau certificatele, Imperiul le solicita să se angajeze că nu vor avea și alte activități, care i-ar putea deranja de la exercitarea profesiei.

Profesorii devin, astfel, autorități morale la nivelul comunităților. Nu se bucură nici atunci de salarii suficiente, însă beneficiază de o formare aleasă în instituții specializate, cea mai aproape de regiunea noastră fiind cea din Pest. Printre recomandările autorităților, cel puțin una poate să ne pună pe gânduri și astăzi: profesorii nu aveau doar obligația de a instrui elevii în domeniul științelor sau cel umanist, ci și să monitorizeze comportamentul elevilor. Mai mult decât atât, ei trebuiau să se asigure că

educabilii își însușesc bunele maniere și o conduită exemplară în societate. La o atentă lectură a acestei legi a educației, am descoperit că mâna invizibilă a imperiului își făcea simțită prezența inclusiv în pauze, când profesorii erau nevoiți să supravegheze elevii cum se mută dintr-o clasă în alta fără prea mult deranj pentru armonia generală a procesului instructiv. Practica încheierii orei înainte de timpul prevăzut era considerată inacceptabilă.

Conținutul educațional

Nu orice aspect putea fi predat în școală, iar comisia de la Viena recomanda profesorilor până și ce manuale să utilizeze. Manualul unic era doar o altă dovadă a implicării, uneori până la stadiul de cenzură, a Imperiului Habsburgic în viața tinerilor cetățeni. În afară de editura universitară de stat, nici o altă editură nu putea să publice manuale destinate educației copiilor, unele fiind chiar interzise.

Dincolo de ideea de a forma cetățeni loiali Imperiului, autoritatea monarhică a dorit să formeze cetățeni utili Imperiului. Reforma educațională nu a avut, astfel, un rol exclusiv cultural, ci mai ales unul economic. Situația Imperiului la momentul preluării puterii de Maria Tereza, după o luptă crâncenă pentru supremație cu fratele său, nu a fost deloc strălucită. Războiul Austriac, dar și Războiul de Șapte ani au sărăcit vistieria imperială, făcând-o pe împărăteasă să creadă că, în absența unei reforme educaționale comprehensive, dezvoltarea forțată a industriei în speranța păstrării statului de economie competitivă în plan european era o futilitate. Astfel, învățământul cu profil tehnic a fost dezvoltat, fără a știrbi, însă, importanța educației religioase, atât pentru minoritățile ortodoxe (în Serbia și România de astăzi), cât și pentru majoritatea catolică. Încă de la cele mai fragede vârste, copiii erau învățață să scrie și să citească pornind de la pildele biblice, folosite drept resurse de învățare.

O schimbare importantă și care a marcat ireversibil învățământul central-european a fost reprezentată de limba de predare. În Cehia, de exemplu, toate școlile cu predare în limba maternă din mediul rural au devenit fie germanofone, fie bilingve încă din 1774. Zece ani mai târziu, în Universitatea din Praga, limba iezuiților, această moștenire culturală a ordinului care a ținut iluminat sute de comunități înainte de epoca luminilor, dispare, făcând loc limbii lui Goethe.

Curriculumul folosit pentru educarea copiilor din minoritățile ortodoxe (sârbă și română) era oarecum limitat la alfabetizarea numerică și studiul istoriei bisericii, studiile religioase fiind aprofundate în limba lor maternă. Competențe precum alfabetizarea funcțională erau subordonate educației morale, privită drept un instrument eficient de ameliorare a cetățeanului ideal în funcție de nevoile Imperiului. Teoretic, sistemul educațional era deschis atât pentru fete, cât și pentru băieți; în practică, abia începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea fetele sunt lăsate să vină la școală. Fetelor tinere li se predau în principal discipline practice legate de îngrijirea gospodăriei

(Vermes, 2014: 35), din care putem deduce că obiectivul principal, dacă nu exclusiv, al educației fetelor a fost formarea acestora pentru a deveni gospodine și nu neapărat profesioniste în domeniul tehnic.

Concluzie

O reformă a paradoxurilor, în care cenzura industriei cărții a coexistat cu alfabetizarea într-un ritm de marș accelerat al tuturor cetățenilor, indiferent de situația socială sau apartenența la cult, așa am putea caracteriza procesul de modernizare al educației întreprins în timpul Mariei Tereza, o doamnă de fier a Imperiului Habsburgic, al cărei set de măsuri produce efecte și astăzi, când în țara noastră cu siguranță nu ducem lipsa formatorilor de opinie care să ceară, pe diferite voci, o reformă a educației. Judecând după revendicările formatorilor, am zice că această nouă reformă se conturează a fi cel puțin la fel de paternalistă precum cea a împărătesei. Un singur lucru din acele vremuri ne lipsește, și-ar merita să-l auzim cerut, poate mai sus doar cu un semiton, dacă nu mai mult: respectul pentru disciplină, în lipsa căreia orice proiect de reformă educațională rămâne o futilitate. Și nu ar trebui să fie structurat rigid, sub formă de inspecții școlare în care să se resimtă brațul invizibil al Imperiului, ori poate sub forma unui index al cărților interzise. Ceea ce eu înțeleg din respectul pentru disciplină care ar trebui să ne fi rămas moștenire culturală din timpul Mariei Tereza se desparte atât de viziunea imperialistă, cât și de apetența pentru cenzură. În contemporanitate, ar fi dezirabil să înțelegem respectul pentru disciplină drept măsura bunului simț: să intri la fix la oră, să nu ai mai multe pauze decât ore, să înțelegi că arhitectul unei potențiale reforme educaționale nu te poate educa mai mult și mai bine decât ai putea-o face chiar tu singur.

Imagine: „Maria Theresa as Queen of Hungary”, realizată de un pictor vienez; Sursa: Picryl

BIBLIOGRAFIE

Liebel-Weckowicz, Helen, Szabo, Franz J. 1982. „Modernization Forces in Maria Theresa’s Peasant Policies.”, 1740-1780” în Histoire sociale – Social History 30 (XV): 301-331.

Vermes, Gábor. 2014. *Hungarian Culture and Politics in the Habsburg Monarchy, 1711–1848*. Budapest: Central European University Press.